

"Wat is heerlijker dan goud?" vroeg de koning.

"Het licht," antwoordde de slang.

"Wat is verkwikkender dan licht?" vroeg de koning.

"Het gesprek," zei de slang.

Uit het sprookje van de groene slang en de schone Lelie van Goethe.

"Wat zou ik kunnen doen om ervoor te zorgen dat jij beter gaat lezen en lezen leuker gaat vinden?" Deze openingsvraag kan het begin zijn van een succesvol traject, waarbij leraren in hun leesonderwijs steeds beter afstemmen op behoeften, interesses en mogelijkheden van leerlingen. De vraag is een expliciete hulpvraag van de leraar aan de leerling.

Leraren kunnen veel van hun leerlingen leren. Leerlingen hebben belangrijke informatie over de inhoud en beleving van het leerproces dat zij in het onderwijs ondergaan en leraren kunnen eigenlijk niet zonder die informatie, als zij onderwijs op maat willen geven en af willen stemmen op de leerlingen in hun groep. Het voeren van (reflectie)gesprekken is daarbij een belangrijk middel om tot uitwisseling met leerlingen te komen. Zulke gesprekken kunnen voor leraren ontdekkingstochten zijn door de 'leerwereld' van het kind.

Het voeren van gesprekken met leerlingen over hun leren en over het te volgen en gevolgde onderwijs kan nog een tweede doel dienen. Het biedt een kans om leerlingen een stem te geven in hun eigen onderwijs, hen het gevoel te geven gehoord te worden en deelgenoot te zijn. Het creëert meer eigenaarschap over het eigen leren als leerlingen medeonderzoekers, -ontwikkelaars en -ontwerpers van onderwijs zijn.

In dit artikel wordt stilgestaan bij het voeren van kindgesprekken, waarbij er gefocust wordt op lezen en leesonderwijs, zodat er over 'leesgesprekken' gesproken wordt. Uitgelegd wordt welke soorten leesgesprekken er zijn, welke kennis en vaardigheden leraren en leerlingen nodig hebben en hoe die gesprekken georganiseerd kunnen worden.

Wat zijn leesgesprekken?

Leesgesprekken zijn gesprekken over lezen.

Zoals hier bedoeld gaat het niet over gesprekken tussen bijvoorbeeld leden van een leesclubje, die samen over de inhoud van een gelezen verhaal of boek praten. Het gaat ook niet over 'reading conferences', waarbij gepraat wordt over gelezen teksten, met leerlingen of tussen leerlingen, met als doel om de gelezen tekst beter te kunnen begrijpen. Leesgesprekken, zoals hier bedoeld, zijn gesprekken over hoe een leerling leest, over hoe hij leert lezen, over hoe de leraar leesonderwijs geeft en over hoe de leerling het leesonderwijs van de leraar ondergaat en ervaart.

Kinderen moeten ervoor begrip krijgen van lezen en leesonderwijs in het algemeen en hoe dat bij hem 'gaat' of 'werkt',

met als doel samen met de leraar plannen te maken over hoe het verder moet met dat lezen en leesonderwijs, hoe dat bijvoorbeeld beter afgestemd kan worden op de leerling en/of hoe dat motiverender gemaakt kan worden.

Zoals in dit artikel bedoeld gaat het niet om het diagnostisch inzetten van gesprekken in een hulpverleningstraject aan bijvoorbeeld leeszwakke leerlingen. Ook dat soort gesprekken zijn belangrijk en gebeuren te weinig. Vaak wordt zelfs bij een diagnostisch leesonderzoek het meest voordehand liggende diagnostische instrument – de leerling zelf – vergeten. Maar in dit artikel wordt bepleit om leesgesprekken niet alleen te voeren met leerlingen die extra hulp nodig hebben, maar om deze gesprekken met alle leerlingen in de groep te voeren. Alle leerlingen hebben het immers nodig om mee te denken over hoe zij (leren) lezen en hoe daarvoor het leesonderwijs in hun groep ingericht zou kunnen worden.

Soorten leesgesprekken

Er wordt een viertal vormen van leesgesprekken onderscheiden.

1. Leesgesprekken met de hele groep

Leraren kunnen periodiek in een soort monitoringsles een reflectief gesprek houden over het lezen en het leesonderwijs. Het zijn leergesprekken waarbij het er vooral om gaat met de hele groep te onderzoeken in hoeverre de leerlingen, maar ook de leraar, in het leesonderwijs de goede dingen doen en de dingen goed doen. In zulke gesprekken kunnen tal van onderwerpen aan bod komen: wat er gelezen wordt, wanneer, waar en soms zelfs met wie er gelezen wordt.

2. Leesgesprekken door leraren met groepje leerlingen

Ook in kleine kringgesprekjes met drie á vier leerlingen zijn leesgesprekken te organiseren. Leerlingen kunnen in dit soort leesgesprekjes ontdekken dat het lezen bij andere leerlingen niet automatisch op dezelfde manier gaat als bij henzelf, dat leerlingen verschillen in leesniveaus, leesinteresses en leesaanpakken.

3. Leesgesprekken door leraren met individuele leerling

Leesgesprekken met individuele leerlingen zijn arbeidsintensief, maar bieden wel de meeste informatie. Het is plezierig en informatief om eens rustig met een leerling te praten over beelden die zij hebben over hun eigen lezen en over het leesonderwijs van de leraar. Met de informatie die deze individuele gesprekken oplevert, is gedetailleerd afstemmen op individuele behoeften van leerlingen in het leesonderwijs mogelijk.

4. Leesgesprekken door leerlingen in groepjes onderling

Het voeren van leesgesprekken is ook te organiseren door leerlingen in groepjes zelfstandig gesprekken te laten voeren.

Elke vorm van leesgesprekken heeft zo zijn voor- en nadelen. Groepsgewijs leesgesprekken voeren is makkelijker te organiseren. Daar staat tegenover dat individuele gesprekken meer informatie opleveren.

Waarom leesgesprekken?

Ondanks alle inzet en bemoeienissen van leraren hebben maar weinig leerlingen overzicht over wat ze leren, waarom ze leren en hoe ze leren. Leerlingen zijn geen eigenaar van hun eigen schoolse leren, zelfs vaak geen mede-eigenaar. In het strakke aanbodgestuurde leesonderwijs worden ze bijna als vanzelf in de rol van consument gedwongen en gaan zich daar vervolgens ook naar gedragen. Die houding van betrekkelijk passieve consument staat haaks op wat gedacht wordt nodig te zijn voor een gemotiveerde leeshouding.

Het voeren van leesgesprekken kan een belangrijke manier zijn om leerlingen meer zeggenschap te geven over hun eigen lezen en over het leesonderwijs en kan hen bewust maken van wat en hoe ze zelf leren. Het houden van leesgesprekken stimuleert de metacognitie (het denken over het eigen denken en handelen).

Daarnaast kunnen leesgesprekken een bijdrage leveren aan hogere opbrengsten op alle aspecten van de gestelde doelen voor het leesonderwijs. Leerkrachten kunnen namelijk met de uit leesgesprekken verkregen informatie hun onderwijs beter afstemmen op de onderwijsbehoeften van de leerlingen.

Leesgesprekken zijn als de kip met de gouden eieren. De introductie ervan past bij scholen die meer eigenaarschap van leerlingen willen creëren, bij scholen die handvatten zoeken om leerlingen te leren reflecteren in en over het onderwijs en bij scholen die zoeken naar maatregelen om de effectiviteit van het leesonderwijs te verbeteren en de leesmotivatie van de leerlingen te verhogen. Het is een belangrijk hulpmiddel om passend onderwijs te realiseren.

Het voeren van leesgesprekken sluit aan bij verschillende kaders die de overheid het primair onderwijs opgelegd heeft.

Zo wordt in de kerndoelen het gebruik van leerstrategieën en reflectie op eigen handelen en leren genoemd (SLO, 2006). In het referentiekader wordt aangegeven dat leerlingen een toenemende afstand moeten leren ontwikkelen tot het eigen leesgedrag, waarbij het gaat van geen of weinig reflectie naar meer reflectie en van een laag niveau van reflectie naar een hoog niveau van reflectie (Oosterloo, 2010). En de Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen (2008) stelt in haar nota *Over de drempels met Taal* dat leerlingen bij het lezen zich een mentale representatie van de tekst moeten proberen op te bouwen, die een aanknopingspunt vormt voor evaluatie, reflectie en verwerking.

Waarom voeren we eigenlijk (nog) geen leesgesprekken?

Leren vindt zowel plaats door instructie en oefening als door feed-

back en reflectie en dat laatste kan zowel plaatsvinden voorafgaand aan het leren, tijdens en na afloop van de leeractiviteit. In het Nederlandse onderwijs hebben leraren nog geen traditie om leerlingen te laten reflecteren op hun manier van lezen en over het leesonderwijs dat zij ondergaan. Het lijkt er zelfs op dat leren door goede feedback en reflectie veronachtzaamd wordt. Daarnaast is er ook een aantal praktische problemen. Er is de uiteraard terechte vraag waar de tijd vandaan gehaald moet worden voor het voeren van (individuele) leesgesprekken. Gesprekken voeren is arbeidsintensief, zeker als die met alle leerlingen en periodiek gevoerd moeten worden. Oplossingen voor dit probleem zijn slechts dan te vinden als leraren ervan overtuigd zijn dat het geven van leesonderwijs dat gebaseerd is op inzichten uit leesgesprekken (veel) effectiever is. Dan zullen er in de praktijk sneller oplossingen voor de genoemde tijdsprobleem gevonden worden. Een ander probleem is dat leraren er wellicht niet allemaal van overtuigd zijn dat basisschoolleerlingen al in staat zijn tot het voeren van reflectieve leesgesprekken. Claxton (2001) toont echter overtuigend aan dat jonge leerlingen die net kunnen lezen goed aan kunnen geven hoe ze lezen, wat hun sterke en zwakke kanten zijn en welke strategieën ze gebruiken als ze problemen tegenkomen. Het onderzoek van Claxton lijkt er op te wijzen dat het een kwestie is van vroeg beginnen met het voeren van reflectiegesprekken over lezen en leesonderwijs, om die vaardigheid vervolgens te onderhouden en uit te breiden.

Benodigde spreek- en gespreksvaardigheid om leesgesprekken te voeren

Unless we reach into our students hearts, we have no entry in their minds...

Routman, 2003

Bij oplossingsgerichte gespreksvoering, zoals bijvoorbeeld Delfos (2010) die voorstaat, wordt er vanuit gegaan dat de deskundigheid in het kind zelf zit. Delfos benadrukt het praten met kinderen in plaats van over kinderen en het belang van het luisteren naar kinderen en het doorvragen op informatie die de leerling inbrengt.

Deze vorm van gespreksvoering is ook bij het houden van leesgesprekken gewenst. Het is daarvoor nodig om goede, open vragen te stellen, te luisteren naar wat leerlingen zeggen over lezen en oog te hebben voor vragen van leerlingen en het onderkennen van intenties achter vragen die leerlingen stellen en antwoorden die leerlingen geven.

Leerlingen zijn niet vanzelf tot deze reflectieve vaardigheden in staat. Ze ontwikkelen gaandeweg de spreek- en gespreksvaardigheden. Gun experimenten met leesgesprekken daarom de tijd, zodat leerlingen de werkwijze en het vereiste reflectievermogen ontwikkelen.

Voor het voeren van leesgesprekken zijn verder wat algemene tips te geven.

- Het voeren van leesgesprekken maakt het leesonderwijs meer persoonlijk als leraren zich opstellen als een 'fellow reader'. Ze vertellen hoe lezen en het proces van leren lezen bij hen zelf gaat en gegaan is en wat ze daarvan bij anderen gezien hebben. Het is mogelijk om eigen gedachten en twijfels met het kind te delen: bij mij werkt dat zo. Is dat bij jou ook zo?
- Probeer een open sfeer te creëren en stel de leerling op zijn gemak. Dat kan al snel wanneer je hem vraagt om jou te helpen. Spreek de leerling aan op zijn hulpvaardigheid. Geef aan dat zij iets weten (hoe ze lezen), wat jij (de leerkracht) niet weet en graag wil weten met als doel er in de klas meer rekening mee te houden.
- Een leesgesprek voeren vraagt niet om een hypothesetoetsende benadering. Als leerkracht hoef je vooraf nog geen hypothesen te stellen over waar eventuele problemen van leerlingen liggen. Zo'n benadering heeft juist het risico van vooringenomenheid in zich en kan het voeren van een open gesprek belemmeren.
- Een leesgesprek is een doelgericht gesprek. Geef aan het begin dan ook het doel aan. Stel je vragen zo, dat je na afloop geïnformeerd bent over hoe een leerling tegen lezen en leesonderwijs aankijkt en over de manier waarop hij een tekst aanpakt. Probeer ook het gesprek aan het eind samen te vatten in een aantal punten die jij in het leesonderwijs of de leerling in zijn manier van lezen gaat aanpakken. Dat moeten dan ook de startpunten zijn bij een volgend gesprek.
- Onzekere leerlingen zullen een sterke drang hebben om van je te horen of het antwoord dat ze geven 'goed' is. Ze zullen je vragend aankijken en op een of andere manier bevestiging zoeken. Bij een leesgesprek gaat het echter niet om goed of fout, maar om de vraag 'hoe'. Geef dat in de introductie van het gesprek ook aan.
- Als het leesonderwijs van de leraar ter sprake komt, loop je het risico dat leerlingen het gesprek als een soort overhoring van de gegeven instructie gaan zien.
- Als er al eens eerder een leesgesprek gevoerd is, is het goed daaraan te refereren. Breng de conclusies van de vorige keer in herinnering. Bespreek wat er met die gegevens gedaan is en dat dit gesprek daarop voortborduurt.
- Probeer kernachtig te zijn en laat het gesprek niet te lang

duren. Je kunt beter vaker leesgesprekken houden, dan dat ze te lang duren.

- Ook al heb je in je voorbereiding misschien een aantal vragen bedacht, die je wilt stellen, wees flexibel, probeer creatief mee te denken met de leerling en varieer in je vraagstelling. Stel open vragen en probeer niet suggestief te zijn. Hierdoor vermijd je dat kinderen sociaal wenselijke antwoorden gaan geven.
- Vaak herinneren zwakke lezers zich wel hoe ze geleerd hebben om een tekst te lezen, maar passen ze die kennis niet of onvoldoende toe. Vraag daarom door bij de antwoorden, die kinderen geven. Dat kan bijvoorbeeld met vragen als: kun je daar meer over vertellen? Kun je daar een voorbeeld van geven? Kun je kort zeggen waarom dat zo is?
- Houd er rekening mee dat je in het begin voor leerlingen nogal ongebruikelijke vragen stelt. Leerlingen hebben daarom ook denktijd nodig om antwoorden te formuleren, soms zelfs wel zeven seconden per vraag.
- Stel bij het gesprek vragen, die leerlingen het liefst mogelijk ook geconcretiseerd in gedrag kunnen laten zien. Dit is vooral van belang voor leerlingen met een zwakke woordenschat en spreek- en gespreksvaardigheid.
- Stel eventueel ook de 'wondervraag', zoals die in oplossingsgerichte coachingsvormen gebruikt wordt. Terwijl je slaapt gebeurt er een wonder en kun je lezen als de beste. Wat zou daarvoor, volgens jou, moeten gebeuren?

Een leesgesprek is een gesprek over lezen en leesonderwijs. Daarin kunnen tal van aspecten aan bod komen. Denk bijvoorbeeld aan vragen over de leesomgeving, de leesmotivatie, de voorkeur voor bepaalde tekstsoorten, teksten met of zonder illustraties, interessante onderwerpen om over te lezen, dikke of dunne boeken, maar ook aan vragen over de leeslesjes uit de methode, het samen of alleen lezen, het stillezen in de klas, het verschil tussen het lezen thuis en op school, het bibliotheekbezoek en het kiezen van boeken of teksten. Ook de ervaringen met het lezen van teksten in de zaakvakken en de aanpak bij het technisch en begrijpend lezen kan besproken worden, als ook de werkwijze bij het inschatten waar een tekst over gaat, wat je doet voordat je begint met lezen en wat je tijdens het lezen doet, bijvoorbeeld als leerlingen een moeilijk woord tegenkomen.

Ideeën voor de organisatie van leesgesprekken

Goed leesonderwijs vraagt om een cultuur waarin leraren onderling, maar ook leerlingen onderling en leraren en leerlingen samen praten over lezen en leesonderwijs. De start van het organiseren van leesgesprekken ligt dan ook in het in teamverband praten over het te voeren leesbeleid. Daarbij is er een belangrijke taak voor de taalcoördinator van de school weggelegd.

Voor de organisatie van leesgesprekken in de groep is een aantal tips te geven:

1. Zorg voor een veilige, rustige omgeving. Het is wenselijk

dat er tijdens een leesgesprek een vorm van intimiteit ontstaat, een persoonlijk connectie tussen de leraar en de leerling.

2. Introduceer leesgesprekken in de groep. Dat kan bijvoorbeeld door met een leerling voor de groep een leesgesprek te houden. Zo kunnen leerlingen zich een beeld vormen van de bedoeling.
3. Maak liever geen aantekeningen tijdens het gesprek. Het maakt leerlingen voorzichtiger. Bovendien houdt het schrijven het gesprek op. Neem liever het gesprek op en maak na afloop aantekeningen.
4. Het heeft weinig zin om leesgesprekken incidenteel te voeren. Pas als het een structurele plek krijgt, wennen leerlingen aan de vraagstelling en het doel en ontwikkelen zij, maar ook de leraar, de vereiste gespreksvaardigheden.
5. Luister en kijk gesprekken op band terug en probeer te ontdekken wat je goed doet en waar het beter kan. Dit kan ook met een collega of met de taalcoördinator gedaan worden.
6. Hanteer eventueel een lijst met vragen, maar laat het leesgesprek een gesprek zijn, waarbij je ingaat op antwoorden die kinderen geven. Een vragenlijst kan dan erg in de weg zitten. Gebruik de lijst misschien alleen in de voorbereiding.
7. Vat het gesprek aan het eind samen of probeer die samenvatting met de leerling(en) samen te maken. Stel jezelf de vraag: "Wat weet ik nu over de manier waarop dit kind een te lezen tekst aanpakt en welke problemen zich daarbij voordoen. Heb ik iets gehoord waar ik bij het geven van leesonderwijs aan dit kind rekening mee moet houden?" Geef in ieder geval puntsgewijs aan wat je zelf uit het gesprek oppakt om in het leesonderwijs in de klas te veranderen. Refereer ook even aan het doel van het gesprek en vraag je samen af of dat doel bereikt is. Verifieer of leerlingen het met de samenvatting en conclusies eens zijn: "Heb ik het zo goed samengevat? Heb je er nog wat aan toe te voegen?" Misschien kunnen uit de conclusies een paar concrete opdrachtjes meegegeven of meegenomen worden: "Ik ga in ieder geval vanaf morgen...". Vraag tot slot ook hoe de leerlingen het gesprek gevonden hebben. Vraag ze ernaar of ze denken dat jij (de leraar) nu een goed beeld heeft over hoe zij lezen en over hoe zij denken over het leesonderwijs.
8. De werkwijze kan ertoe leiden dat leerlingen en leraren ook tijdens de (lees)lessen meer reflecteren. Gebruik daarvoor in de klas wat hulpmiddelen, zoals een tipbox, waarin leerlingen tussentijds evaluatieve opmerkingen over lezen en het leesonderwijs kunnen inbrengen. U kunt leerlingen ook een eigen 'learning blog' of portfolio laten bijhouden waarin ze hun eigen ontwikkeling bijhouden.

Vorbereiding

Aan het voeren van leesgesprekken kan een voorbereiding door de leraar en vaak ook van de leerling voorafgaan.

De leerkracht kan bijvoorbeeld gegevens uit het leerlingvolgsysteem verzamelen en eventueel uit diagnostisch onderzoek. Deze gegevens kunnen aangevuld worden met eigen observaties, informatie van (vorige) leraren, hulpverleners, ouders en/of

verzorgers en met informatie uit het werk van leerlingen.

Voor sommige vragen, die in een leesgesprek gesteld kunnen worden, is het nodig dat u leerlingen specifieke teksten laat lezen. Dat vraagt om het vooraf zoeken van geschikte teksten. Het kan handig zijn om het gesprek te openen met een tafel vol boeken en teksten. Zorg dan voor verschillende boeken of teksten met verschillende kenmerken (onderwerp, titel, plaatjes, kopjes, alinea's, e.d.). Je kunt er ook voor kiezen om leerlingen een eigen boek of een tekst mee te laten nemen en een stukje te laten (voor)lezen. Dat kan het gesprek over het lezen vergemakkelijken. Er is wel een nadeel aan verbonden. (Hardop) voorlezen is immers maar een beperkt aspect van lezen.

Als je leerlingen een tekst wilt laten kiezen, kun je vragen: "Welke kies je? Wat doe je nu? Waar denk je nu over? Hoe ga je bij het kiezen te werk?" (Denk aan oriëntatievragen als: let je op de titels, schat je in waar de teksten over gaan, zoek je het leukste onderwerp, weet je er al wat van?).

In de voorbereiding is het ook nodig om de conclusies uit voorgaande leesgesprekken paraat te krijgen. Het moet leerlingen duidelijk worden dat er sprake is van een cyclus van gesprekken.

Wat moet je niet doen?

Tot slot zijn er ook tips te geven over wat er in een leesgesprek niet gedaan moet worden.

- Gebruik geen teksten uit leestoetsen om het leesgesprek te voeren. Leerlingen zullen geneigd zijn te denken dat het jou om de argumentering van hun keuze tussen antwoordalternatieven gaat. Leerlingen zullen geneigd zijn zich te gaan verdedigen, of juist geneigd zijn weer opnieuw te twijfelen over gekozen antwoorden.
- Het gaat bij het houden van een leesgesprek om waarneemen en doorvragen, niet om het al eventueel helpen van leerlingen. Leerlingen zullen geneigd zijn van je te willen horen of ze het goed doen en ook wellicht vragen om suggesties om het beter te doen. Dat is echter niet het doel van een leesgesprek.
- Wees voorzichtig met een aantal vragen. Op vragen als 'vind je lezen leuk?' zullen leerlingen geneigd zijn sociaal wenselijk te antwoorden. Je kunt dan beter vragen wanneer ze lezen leuk vinden.

Literatuurlijst

Berends, René (2011). Begrijpend lezen, zin en onzin.

In: *Tijdschrift Taal*, jrg. 2, nr. 1.

Claxton, G. (2001). *Building Learning Power*. Bristol: TLO Limited.

Delfos, M. (2010). *Luister je wel naar mij?* Amsterdam: SWP.

Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen (2008). *Over de drempels met taal. De niveaus voor taalvaardigheid. Onderdeel van de eindrapportage van de Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen*. Enschede: Expertgroep Doorlopende Leerlijnen.

Oosterloo, A. & Paus, H. (2010). *Leerstoflijnen lezen beschreven. Uitwerking van het referentiekader Nederlandse taal voor het leesonderwijs op de basisschool*. Enschede: SLO.